Sint Lucas Tijdschrift

INHOUD

De nationale en statutaire vergadering zal plaats grijpen te NAMEN op 21 OKTOBER 1979.

Het oogmerk is een thema te kiezen aangaande het JAAR VAN HET KIND.

Nr 2 - 1979

KERKELIJKE STRUCTUUR en PASTORALE WERKING in het BISDOM GENT tussen 1830 en 1914

door JAN ART

Deze studie van Jan ART, eerst aanwezend assistent bij Prof. VAN EENOO die o.a. de geschiedenis van de nieuwste doceert aan de R.U.G. is belangrijk.

Dit werk telt meer dan 400 bladzijden en werd uitgegeven door Belgische Afdeling van de Internationale Commissie voor de Geschiedenis van Standen en Landen, onder de hoge bescherming van de provinciale overheid van Antwerpen, Brabant, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen.

Het is te verkrijgen bij U.G.A. - Kortrijk-Heule tegen de prijs van : 1.880 fr.

In zekere zin sluit deze studie aan bij de artikelenreeks over de wetgeving en het beoefenen van de weldadigheid in België vanaf het ontstaan van het christendom tot 1830.

Deze zeer uitgebreide studie verwijst naar het werk van dr. jur. Rudolf REZSOHAZY over de geschiedenis van de christelijke mutualiteiten, 344 blz. en uitgegeven in 1957 naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van de christelijke mutualiteiten.

Het monopolie dat de Kerk gedurende het Ancien Regime op het terrein van zieken-, wezen-, ouderlingen- en armenzorg had verworven blijft gedurende de ganse 19de eeuw practisch verder bestaan.

Reeds Napoleon moest bij de opheffing van de kloosterorden uitzondering maken voor de hospitaalzusters omdat ze onvervangbaar bleken te zijn. Voor de aanwerving van verplegend personeel was men volledig op de bestaande religieuze congregaties aangewezen. Iedereen die zich geroepen voelde voor de verpleegkunde was zo goed als verplicht kloosterzuster te worden. De « Libre Pensée » van Gent doet vanaf 1889 verwoede pogingen om gelaïciceerd verpleegonderwijs op te richten, doch enkele jaren later werd het om financiële reden opgegeven.

In 1905 telde Oost-Vlaanderen 59 ouderlingengestichten, 62 weeshuizen, 18 hospitalen en 29 rusthuizen - waaronder deze eigendom van commissies van openbare onderstand. Ze werden allen geleid door religieuzen of hingen af van de private weldadigheid. Door de actie van de liberale meerderheid in de gemeenteraad werd de laïcicering onder het personeel doorgevoerd te Gent (materniteit, school voor vroedvrouwen, jongensweeshuis, meisjesweeshuis en het ouderlingengesticht Ferd. Lonsbergs. Dit geschiedde ook te Geeraardsbergen, te Moerbeke-Waas en te Ninove.

Indien de liberale Ministeries onderwijzend personeel en schoolprogramma's in laïcistische zin konden ombuigen dan kan dat niet gezegd worden van het verplegend personeel. Hier was en bleef de Staat aangewezen op de goedkope broeders en zusters en op het privaat initiatief.

Het werk wil een idee vormen van een 19de eeuws diocesaan **kerkapparaat** om er de vooronderstellingen, bedoelingen en kerkelijkheidsopvattingen uit af te leiden, om te komen tot een actuele exactere evaluatie van de huidige praktijkgegevens.

De aandacht wordt volledig gericht op de structurele aspecten van de kerkelijke bedrijvigheid onder de achtereenvolgende bisschoppen :

1. Mgr. J.V. Van de Velde (1828-1838)
2. Mgr. L.J. Delebecque (1838-1864)
3. Mgr. H.F. Bracq (1865-1886)
4. Mgr. C. Lambrecht (1888-1889)
5. Mgr. A. Stillemans (1889-1916).

De periode vanaf 1830 is belangrijk omdat de bisschoppen voor het eerst na de Franse revolutie de handen grondwettelijk vrij krijgen om naar eigen goeddunken te handelen. De periode wordt met de eerste wereldoorlog afgesloten omdat nadien het merendeel van de kerkelijke archieven gesloten zijn.

Het diocees Gent wordt als één der meest « clericale », een « Etat de chrétienté » beschouwd op een ogenblik dat de rurale samenleving onder invloed komt van de industriële en sociale evolutie.

Bronnen.

De bibliographie beslaat 36 bladzijden en er wordt verwezen naar 240 voetnotas.

Het **bisschoppelijk archief** te Gent leert de verhouding kennen tussen de bisschop, de clerus en het wereldlijk gezag. De **dekonale verslagen** en enkele bijzondere enquêtes, verschaften nuttige inlichtingen over het pastorale optreden op lokaal vlak. **Archieven van verschillende orden en congregaties** te Rome was leerrijk voor de verhouding tussen clerus en kerkvolk. Op het **vaticaansarchief** werden naast belangrijke **nuntiatuurberichten** o.a. over de regulieren teruggevonden, alsook de rapporten n.a.v. het **eerste vaticaans concilie** (1869) waaruit het panorama opgemaakt wordt van de toestand van de Kerk in België. Het **archivum romanum** van de **societeit van Jezus** bevat de rapporten van de provinciaal en van de rectoren van de verschillende residenties en colleges aan de generaal.

Verder werden de **archieven** van 68 **orden en congregaties** nagegaan evenals het **familie-archief** van **Graaf de Hemptinne.**

Personeelsrecrutering

1. Roepingskurve van de seculiere geestelijkheid.

De roepingskurve van de seculiere geestelijkheid stijgt vanaf 1830. Voor de periode 1836-40 was er één roeping per 4.523 inwoners.

Het bisdom Gent gezat reeds voor 1865 een groot aantal katholieke middelbare onderwijsinstituten. Van dan af neemt onder bisschop Bracq (1865-1886) het parochiaal verenigingsleven een grote uitbreiding hetgeen vooral de vrouwelijke roepingen ten goede komt.

Ook de politieke conjuctuur speelde een rol in de evolutie van de roepingskurve, typisch voor de jaren 1871-1879 en 1879-1884. De parochiegeestelijkheid kreeg weddeverhogingen in 1837-1863 en in 1900, doch dit schijnt geen invloed te hebben gehad op het aantal roepingen bij de seculiere geestelijkheid.

2. Roepingskurve van de reguliere geestelijkheid ttz. van de paters en broeders.

Bij het ontstaan van België waren er bijna geen roepingen. In 1840 vond men één roeping per 7927 inwoners en in 1895 nagenoeg één kandidaat religieus per 3135 inwoners.

3. Roepingskurve der zusters.

In 1845 was er één zusterroeping per 3190 inwoners en in 1900 één per 1324 inwoners. In 1910 waren er 3,32 maal meer roepingen dan in 1840 terwijl de bevolking voor dezelfde periode slechts met de helft toenam.

Geografische herkomst.

De seculiere geestelijkheid komt hoofdzakelijk uit buitenstedelijke milieus, 1 op 3 kwam uit klein stedelijke centra, en slechts 1 op 10 was Gentenaar. Een van de verklaringen hiervoor is de aanwezigheid van katholiek secundair onderwijs dat van de bisschop afhangt, of voor de reguliere geestelijkheid de aanwezigheid van een klooster (Aalst, Lokeren en Gent). De zusterroepingen kwamen voor 70 % uit het platte land, voor 20 % uit klein stedelijk milieu en voor slechts 10 % uit Gent. De duidelijk franstalige en contemplatieve congregaties recruteren hoofdzakelijk uit Gent.

Sociale afkomst.

Het Concile van Trente had vastgesteld dat ieder priester, uitgezonderd de regulieren met plechtige geloften en anderen aan wie apostolisch indult was verleend, over een jaarlijks inkomen diende te beschikken dat hem in staat moest stellen om een « eerbaar » leven te leiden : **« de clericale titel »**.

Wie van huize uit de geëiste rente, die volledig ter beschikking van de bisschop stond, niet kon opbrengen, moest die aan een rijke weldoener vragen. Het kapitaal moet in 1841 bestaan uit een onroerend goed ter waarde van minstens 3000 F. De overeenkomst tussen de ordinandus en de weldoener diende door een notaris te worden vastgelegd. Maar indien dat zou gebeuren, zouden armere studenten de som nooit van de weldoeners loskrijgen, en bovendien nog 90 F notariskosten. In vele gevallen werd de overeenkomst, buiten het weten van bisschop en clerus om, door de schenker geschonden. De clericale titel zou veranderd worden in een soort van eeuwige rente, opgebracht door een kapitaal dat zou aangelegd worden door van iedere wijdeling éénmaal 200 F te vragen, en een **Arca Titulorum** wordt door de bisschop ingericht. Men hoopte na drie jaar een kapitaal van 20.000 F aan te leggen, dat na 5 jaar tot 40.000 F zou zijn aan gegroeid.

De seminarist moest dus voortkomen uit een milieu dat over de middelen of relaties beschikte die toelieten een humanioraonderwijs te volgen en een zeker basiskapitaal bij de wijding voor te leggen.

De pastoor moet de kandidaten vanaf hun 12de jaar geselecteerd hebben en met bijzondere zorg begeleiden. Hij dient vooreerst, vóór zijn eerste communie Frans te leren zodat hij op dertien jaar de humaniora in een van de bisschoppelijke colleges kan beginnen.

In 1829 beweert Capaccini dat de seculiere priesters « figli contadini » zijn, dat het clericaal statuut in de ogen van de hogere klassen ieder materieel voordeel heeft verloren, mede wegens de weinig verfijnde levensstijl en omgangsvormen aan het seminarie. Voor de lagere standen was de seculiere priestercarrière één van de wegen om de eigen sociale situatie te verbeteren.

Broeders.

Het was inderdaad meer dan waarschijnlijk dat alleen degenen die geen priesterstudies konden bekostigen zich voor het broederschap zouden aanmelden.

Zusters.

De differentiatie tussen de standen diende onder de verschillende zustercongregaties of binnen de congregatie zelf te gebeuren. Hier speelde de bij de intrede te betalen **bruidschat** een doorslaggevende rol. Mgr. Delebecque spreekt van 1000 gulden als een minimum. Wie de vereiste bruidschap niet kon betalen kon toch toegelaten worden indien zij zich tot een werk verplichtten, waardoor ze de congregatie zouden vergoeden. Dit gaf aanleiding tot het onderscheid tussen « koorzusters » en « werkzusters ».

De weerslag van de socio-economische toestanden valt op te maken uit de chronologische evolutie van het roepingscijfer. De hongercrisis van de jaren 1846-48 geeft een dalende roepingslijn terwijl de plotse stijging vanaf de jaren 1860 samen valt met een periode van landelijke voorspoed.

D. JURIDISCH STATUUT

§ 1. Kerkrechtelijk.

a. Regulieren.

Door het besluit van kardinaal-legaat Saprara van 4 juni 1803 waren alle reguliere orden aan het bisschoppelijk toezicht onderworpen. Na 1830 is de situatie in België grondig veranderd. Ook de regulieren maken van de vrijheid van vereniging gebruik om hun gemeenschappen opnieuw in te stellen. Dit gebeurt in zulk vlug tempo en met zoveel succes dat de Belgische bisschoppen met enige argwaan hun doen en laten gadeslaan. Daarom vraagt de vergadering van de Belgische bisschoppen in 1832 aan Rome alle vroegere exempte orden aan het gezag van de ordinarius onderworpen te verklaren, tenzij deze orden een nieuw indult van exemptie van de H. Stoel zouden bekomen hebben. In de plaats daarvan benoemt de paus een **apospolisch visitator,** CORSELIS, later opgevolgd door de **nuntius,** die met het toezicht op de **exempte orden** belast wordt. In 1866 dan krijgen de meeste orden hun **eigen visitator,** en met de constitutie **Romanos Pontifices** van 1881 wordt het reguliere statuut definitief geregeld. De bisschoppen laten echter geen gelegenheid onbenut om de reguliere geestelijkheid aan hun gezag te onderwerpen, menend dat een sterk gecentraliseerd beleid noodzakelijk was, wilde men de aanvallen tegen de Kerk het hoofd kunnen bieden. Ook de lager clerus vreesde zijn inkomsten te zien dalen indien de reguliere stichtingen te talrijke zouden worden Rome echter handhaafde door alles heen het privilegie van de exemptie om aldus een tegenwicht voor de bisschoppelijke macht te bewaren.

De regulieren bleven daarom juridisch en financieel volledig onafhandelijk van de diocesane overheid.

Slechts op die terreinen die duidelijk ressorteerden onder het algemeen bisschoppelijk beheer (predikatie, toedienen van sacramenten, oprichten van broederschappen, enz.) kon de ordinarius zijn veto stellen.

b. Religieuzen van bisschoppelijk recht.

Ze omvatten aanvankelijk alle broeder- en zustercongregaties, evenals de Congregatie van de Priesters van de H. Maagd.

De zeer sterke binding tussen bisschop en diocesane congregaties was het resultaat van de centralisatiepolitiek ingezet door Mgr. Delebecque in zijn **Levensregel voor de zusters van den H.. te..** in het bisdom van Gent ingericht, 1856 en door het **Manuale ad usus directorum quibus communitates religiosae committuntur in dioecesi gandavensi,** 1881.

Het hoofd van iedere congregatie is de bisschop zelf en wordt ter plaatse vertegenwoordigd door de **directeur-biechtvader.** Moeder-overste of broeder-overste werd om de drie jaar door de geprofeste leden van de congregatie verkozen en stond voor het bestuur van de congregatie in, en iedere maatregel op het geestelijke als op het tijdelijke vlak kon slechts genomen worden na goedkeuring van de directeur of van de bisschop. De verkiezing van de overste kon achteraf door de bisschop ongedaan gemaakt worden.

Ieder jaar in december, moest het moederhuis op het bisdom rekening uitbrengen. In september had iedere affiliatie rekening uitgebracht aan het moederhuis.

In menig geval was gebleken dat eenmaal de stichter van de congregatie overleden was, men de bekwame elementen, die in staat waren de oorspronkelijke geest levendig te houden én de congregatie voor decadentie te bewaren, moeilijk binnen de congregatie zelf te vinden was.

De financiële initiatieven, de nieuwe stichtingen, het al dan niet aanvaarden van **schenkingen** vergden een diocesane coördinatie, wilden de verschillende congregaties elkaar het leven niet onmogelijk maken. Zo beslist Mgr. Delebecque in 1847 dat in de kostschool van Crombeen te Burst niet méér dan 12 internen mogen aanvaard worden, omdat anders alle andere zustercongregaties uit het Aalsterse, die ook uit die bediening hun bestaansmiddelen moeten halen, tot ondergang zouden gedoemd zijn.

Wanneer oorsprongelijk alle filialen — ook deze in een ander bisdom opgericht — bleven afhangen van de bisschop waar het moederhuis gelegen was werd het aangewezen — naar gelang de uitzwerming — de congregatie onder **pauselijk recht** te doen ressorteren. Veel hing hier echter af van de ordinarius, die in zulke gevallen door Rome werd geraadpleegd en die meestal weigerachtig stond t.o.v. de emancipatie van zijn religieuzen.

De **Broeders van Liefde** hadden in 1874 de eerste stappen gezet om onder pauselijk recht te ressorteren en slaagden hierin in 1899.

In 1898 was een bijzondere vicaris aangesteld voor de kloostervisitaties, daar de bisschop nog onmogelijk dit tijdrovende werk zelf kon verrichten. De visitator was o.a. met de controle der rekeningen belast.

§ 2. Voor wereldlijk recht.

a. Staatserkende.

Juridisch kent de **burgerlijke overheid** slechts één kloosterinstelling, namelijk **de door de Staat erkende.**

Deze had het recht **goederen te bezitten.**

Het **nadeel** van de staatserkenning : **iedere schenking** aan een **erkende** congregatie vereiste een voorafgaandelijke toelating van de regering. Aldus raakte de wereldlijke macht ingelicht over de bezittingen van de congregatie en ze kon iedere « buitensporige » uitbreiding hiervan verhinderen.

De wettelijke erkenning van de zustercongregaties gebeurde krachten het decreet van 18 februari 1809, waarvan het eerste artikel stipuleerde dat alleen **hospitaalzusters** voor staatserkenning in aanmerking kwamen. Om die reden had de bisschop bij het oprichten van een nieuwe congregatie er steeds op aangestuurd om **ziekenzorg** in de regels en statuten op te nemen.

In 1865 waren er 156 orden of congregaties door de Staat erkend waaronder slechts één mannenorde (de Trapisten van Westmalle), en waarvan er slechts burgerlijke 41 rechtspersoonlijkheid verworven hadden na de onafhankelijkheid (1830).

In hetzelfde decreet van 18 februari 1809 voorzag inzage van de rekeningen van de staatserkende congregaties. Reeds in 1832 was naar die rekeningen geïnformeerd, maar de bisschop had de uitvoering van het artikel kunnen verhinderen door zich te beroepen op een besluit van het Voorlopig Bewind van 16 oktober 1830, waarbij de congregaties van het uitbrengen van rekeningen waren ontslagen. In feite waren het alleen de niet door de Staat erkende congregaties hiervan vrijgesteld, zodat d'Anethan in 1844 opnieuw — en met aandrang — om inzage van de rekeningen vraagt. Mgr. Delebecque voorspelt zwarte dagen voor diens ministerie, en de zaak wordt weer tot in 1848 in de doofpot gestoken. Pas in 1856. na een aanvraag van de gouverneur, worden de eerste sporen van het uitbrengen van rekeningen door de staatserkende congregaties terug gevonden.

Deze maatregel bevorderde geenszins het ontstaan van nieuwe staats-erkende congregaties.

Het kon immers allemaal anders : de vele niet-erkende congregaties waren er om te bewijzen dat men de burgerlijke rechtspersoonlijkheid niet nodig had om in leven te kunnen blijven. Men had geen staatstoestemming nodig om schenkingen te aanvaarden zodat vanaf 1856 meermaals voor niet-staatserkende congregaties wordt gekozen.

b. Niet-staatserkende.

Indien de Belgische grondwet de vrijheid van vereniging had uitgeroepen en alzo het ontluiken van nieuwe congregaties had mogelijk gemaakt, dan bleef het zo dat ze niet voorzag in een wettelijk statuut waardoor de verenigingen van godsdienstige aard burgerlijke persoonlijkheid konden verwerven en bezitten op gemeenschappelijke basis. Dit probleem stelde zich ook voor de katholieke Universiteit te Leuven en voor « het bisdom ». Dit had voor eerste gevolg dat de vroegere grote adbijen van hun groot grondbezit afzagen en hun kapitalen meer in aandelen gingen investeren. Deze waren immers gemakkelijker door te geven en minder in het oog lopend voor de fiscus.

Meestal werden associaties, **sociétés civiles** of **tontinnes** gevormd, waarbij het bezit op naam van twee of meer leden van de congregatie stond, met die bepaling dat het deel van de eerst overledene op naam van de overlevenden zou worden gezet. De associatie werd na overlijden van een van de leden automatisch aangevuld. Dit had voor nadeel dat de goederen van de gemeenschap aan enkele leden waren toevertrouwd en dat dezen volgens de wet volledig gerechtigd waren het persoonlijk bezit ervan op te eisen. Ook de erfgenamen van de wettelijke bezitters konden, juridisch gezien, hun rechten laten gelden.

Vooral voor onroerende goederen werd een andere methode toegepast : ze werden beschreven op naam van leken-tussenpersonen. Ook hier hing alles af van het vertrouwen.

Sommige onderwijscongregaties gaven zich als « naamloze vennootschappen « op- de winst zijnde de opbrengst van de minervalia. De **Boerenbond** kreeg dit statuut. Wettelijk is ook dit procédé aanvechtbaar omdat een bijkomstig doel als het voornaamste wordt aangewezen. Bovendien publiceerde men nooit de jaarlijkse balans hoewel dit door de wet was voorgeschreven.

In 1862 zouden **tontinnes** zowat in alle congregaties die hiervoor in aanmerking kwamen, burgerrecht gevonden hebben, hoewel ze reeds door een besluit van het Hof van Beroep van Gent, van 12 mei 1843 onwettig waren verklaard.

Een ander procédé was het bezit via tussenpersonen te garanderen. Dit werd gevolgd door de begijnhoven. Zo werd het Klein-begijnhof van Gent aan d'Arenberg verkocht voor 70.000 fr. op 31.12. 1862, op 19.1.1866 het begijnhog van Dendermonde aan Fred. Van der Bruggen - de Nayer, op 19.8.1867 het begijnhof van Oudenaarde aan Bracq en op 10.9.1870 het begijnhof van Aalst aan Hip. Dellafaille. Met dit procédé vermeed men risico's en de belastingen van een testament; men vermeed processen en de stromand deed een goede zaak want hij kreeg een jaarlijkse rente van 3 tot 3,5 % op de aankoopsom door de « huurders » betaald.

Einde 1857, na de mislukking van de kloosterwet, beslist Mgr. Delebecque twee bijzondere raden op te richten voor het beheer van het tijdelijke van de kloosters en van de colleges.

Voortaan mogen geen nieuwe stichtingen meer ondernomen worden, tenzij het voortbestaan ervan financieel en materieel gegarandeerd is. De reeds bestaande kloesters dienen zich veilig te stellen op straffe van opheffing : men moet een **speciaal fonds** aanleggen voor het betalen van **successierechten,** ofwel moet men alle gronden aan rijke en katholieke families verkopen of alles aan een weldadigheidsbureau overlaten. In 1858 trachtte men de financiële toestand van het Instituut der Broeders van Goede Werken te saneren, en Van Bavegem, overste van de Congregatie van de Priesters van de H. Maagd wordt, om dezelfde aard, afgezet.

Ook bij de regulieren kwam men voor financiële verrassingen te staan. In 1863 was de abt Knufmann met de kas van Benedictijnerabdij van Dendermonde aan de haal gegaan. Hij werd door de burgerlijke rechtbank tot drie jaar gevangenis veroordeeld.

De abt van de Premonstratenzerabdij van het « Park was overleden zonder een testament na te laten, hoewel een groot deel van de abdijbezittingen op zijn naam stond. De orde komt in proces met de familie en zal haar 100.000 fr. moeten betalen in 1847.

De zaak De Buck, begonnen in 1850 en beëindigd in 1868 gaf aanleiding tot onverkwikkelijke gedachtenwisselingen tussen clericale en liberale pers.

E. INTERNE EVOLUTIE

§ 1. Regulieren.

a. De eerste generatie.

De eerste generatie had gedeeltelijk een verleden.

Op 1 mei 1837 slaagt Veremundus D'Haens erin het oude Capucijnerklooster te **Dendermonde** te kopen om er de eerste Benedictijnerabdij in België te stichten. Hij is de enige overlevende van de vroegere abdij van Affligem die terug het kloosterleven wil aanvatten. De jonge gemeenschap kent een bewogen aanvang : de oorsprong van de moeilijkheden lag in de haast waarmee sommige novicen in de gemeenschap waren opgenomen, er was geen aansluiting bij de oorspronkelijke Benedictijnse traditie. In 1854 dacht men de kloostergemeenschap te seculariseren en de bezittingen over te laten aan de Priesters van de H. Maagd, die op dat ogenblik financies en personeel tekort kwamen om hun colleges in stand te houden. Dom Casaretto hecht de abdij bij de congregatie van Subiaco en stelt als

nieuwe overste Knufmann aan. Het leven van deze abt geeft aanleiding tot opspraak en in 1863 gaat hij aan de haal met de abdijkas.

Ondanks de benoeming van vreemde oversten en het aanvullen van de kloostergemeenschap met vreemde elementen viel het «vlaamse» karakter van de abdij niet uit te roeien. De monniken leefden in nauw contact met de omgeving : ze waren meestal gerecruteerd uit de kleine burgerij, de middenstand of welstellende boerenklasse en hadden sympathie voor de Vlaamse beweging en de christelijke democratische stromingen.

De broer van priester Daens was een vriend van den huize. Dit karakter zal o.i. in belangrijke mate het recruteringsveld van de abdij beïnvloeden. Eenmaal de hogere katholieke burgerij haar zonen voor het reguliere ideaal zal laten kiezen, zullen deze niet intreden in de aloude, Vraamse abdij van Dendermonde, maar kiezen voor de latere, nieuw opgerichte abdijen zoals Maredsous, St. Andries of Keizersberg, waar de monastieke traditie naar hun zin onaangetaster voortleeft en de voertaal Frans is.

Dominicanen en Augustijnen zagen zich voor gelijkaardige moeilijkheden geplaatst. Zelfs de Jezuiten hadden in mindere mate met bepaalde misbruiken af te rekenen. Bij hen wordt in 1842 de voortschrijdende verfransing en een al te grote interesse voor de politiek betreurd.

b. De periode na 1850.

Na de vijftiger jaren verdwijnen in de meeste kloosters de naweeën van het Ancien Régime door het stevig in handen nemen van het kloosterbeleid en door de nieuwe generatie novicen.

§ 2. Diocesane congregaties.

a. Het eerste élan.

Tot ca. 1850 schieten de moederhuizen als paddestoelen uit de grond dikwijls op initiatief van de lokale geestelijkheid. De bisschap schijnt zich te beperken tot de goedkeuring van de leefregels en het inkleden van de eerste novicen. Zeker onder Mgr. Van de Velde schijnt er een blind vertrouwen te bestaan in het beleid van de stichter.

Na 1830, toen de vrijheid van vereniging was ingesteld, lag het terrein braak en ieder pastoor die een klooster wilde was wel verplicht om met enkele vrome dochters op de parochie op eigen houtje van start te gaan. De summiere vorming van de clerus rond 1830 was niet van aard om de kloosterregels van veel canonieke nuance te voorzien, hoewel hier en daar de invloed van D. Van de Kerckhove gunstig heeft meegespeeld.

Een merkwaardige stichtersfiguur uit de beginperiode is abbé Glorieux. Hij vertoonde de gebreken en de kwaliteiten van zijn collega's stichters in supperlatieve vorm. Zijn plannen vertoonden een duidelijke sociaal-democratische inslag begaan met de ellende van de armen van het Zuid-Oostvlaamse platteland. Hij wordt echter onder bisschop Delebecque gedwarsboomd. Het was wel zo dat de novicen van Glorieux mensen van zeer lage afkomst waren : jongens uit kuldershuis of uit asielen, onwettige kinderen e.d.m. ; maar het waren « des religieux qui, étant nés ouvriers, n'avaient peur d'aucun travail».

b. De bisschoppelijke centralisatie.

In 1836 waarschuwde Mgr. Van de Velde dat geen religieuze congregatie mag opgericht zonder zijn goedkeuring van de regel.

In 1845 schrijft Mgr. Delebecque voor dat geen nieuwe kloosterpensionaten meer mogen worden geopend en dat niet te luxueus mogen zijn. Dank zij de scherpe controle vanwege het bischoppelijk bestuur worden de congregaties onvervangbare militanten op het vlak van onderwijs en zielzorg. Het congregatieleven zelf vereiste meer aandacht daar ziekenzorg en onderwijs de kloosterlingen te zeer in « de wereld » brachten waardoor een regelmatige meditatie en gebedsoefening in het gedrang kwam.

Te meer daar het aantal uittredingen in sommige congregaties toch wel te denken gaf : bij de Broeders van Liefde bereikten tussen 1807 en 1876 van de 650 ingetredenen 468 de professie. Bij de Broeders van St. Jan-de-Deo hadden tussen 1840 en 1889 22 leden de congregatie verlaten en waren er 14 in het huwelijk getreden.

Naleven van het « uitgaansverbod » werd beklemtoond in 1841, 1845, 1848, 1859 en in 1866 voert Mgr. Bracq een nieuwe en strengere regel in.

Eenmaal ingetreden moet de broeder of zuster zoveel mogelijk met zijn vroegere vrienden en familie breken. Indien Mgr. Delebecque nog toeliet dat bij stervensgevaar van een der ouders een thuisbezoek werd gebracht, dan zal Mgr. Bracq aanraden ook dit gebruik achterwegen te laten. Alle correspondentie, behalve die met de Bisschop, wordt door de overste gecontroleerd.

De geestelijke oefeningen namen veel tijd : Regina Coeli, Angelus, een half uur meditatie, het rozenhoedje of de getijden van O.L. Vrouw in het latijn, een kwartier geestelijke lezing en tweemaal daags een gewetensonderzoek. Om de acht dagen diende er bij een vaste biechtvader gebiecht te worden en driemaal per week gecommunuceerd. Om de 14 dagen werd kapitel gehouden en éénmaal per maand moest een recollectiedag georganiseerd worden. Om het jaar of om de twee jaar had een zesdaagse retraite met vernieuwing van de kloostergeloften plaats.

De broeder- of zusteroversten hadden uiteindelijk slechts op het praktische vlak gezag over hun onderhorigen : werkverdeling, naleving van de regeltucht, e.d.m. Op hoger vlak in de mate dat ze zich met de E.H. Directeur verstonden.

Om een streng wereldgescheiden en autoritair gestructureerde kloosteropvatting te bevorderen troffen de bisschoppen nog andere maatregelen : geregeld diende een « vreemde » biechtvader uitgenodigd en het was niet voldoende dat dit de pastoor van een nabijgelegen parochie zou zijn om de gewetensvrijheid van de broeders en zusters te waarborgen. Omdat dit misbruik te grote afmeting aannam kwam in 1891 een speciaal decreet van Rome. In 1888 had bisschop Lambrecht bepaald dat de algemene overste niet langer 12 jaar aan het bewind mocht blijven en de lokale overste niet langer dan 3 jaar.

F. INKOMSTEN

De religieuzen onder het Belgisch regime genoten, als zodanig, geen enkele staats- of gemeentebezoldiging. Alleen de hospitaalzusters, werkzaam in instellingen van de weldadigheidsburelen, kregen vergoeding voor bewezen dienst. Alle andere congregaties waren op private weldadigheid ingesteld : een schenking van een rijke parochiaan, een edelman, een pastoor. Hiervoor volstond een huis met een hof om te beginnen. Verscheidene zuster- en broedercongregaties zijn op zeer zwakke financiële basis gestart. Na 1857 gebeurde de oprichting van filialen dan ook maar alleen waar genoeg materiële garanties voor de bestaanszekerheid werden geboden in giften of als vergoeding voor bewezen dienst.

De vergoeding voor bewezen dienst had o.m. voor gevolg dat aan ieder klooster ook een school (kant-, dag- of avondschool) met betalende leerlingen was verbonden, of een zieken- of ouderlingenhuis waarin naast werkende armen ook betalende rijken onderdak konden vinden.

Zelfs de Broeders der Christelijke Scholen, in wier statuten nochthans uitdrukkelijk betaald onderwijs was verboden, zullen zich op aandringen van de bisschop moeten schikken naar de vereisten van het ogenblik en naast gratis ook betaald onderwijs moeten geven.

Het moeten instaan voor de leefbaarheid van de eigen inrichting bracht de kloostergemeenschap op het terrein waar de wet van vraag en aanbod van kracht was. Zo stonden de katholieke inrichtingen (seculiere en reguliere) niet alleen in onderlinge concurrentiële positie, maar diende ook te wedijveren met niet-kerkelijke inrichtingen. Een typisch voorbeeld : werkscholen waar kant werd gemaakt en beheerd door religieuzen zullen op geregelde tijdstippen reactie uitlokken bij het publiek en bij de regering. Zo wijst Minister d'Anethan Mgr. Delebecque in 1846 op de « déplorable baisse des salaires »

in de linnennijverheid als gevolg van de niet te bekampen lage prijzen van de kloosterscholen.

Schenkingen.

Naast de inkomsten waren ook de schenkingen.

Van zodra de schenkingen « niet onderhands » konden gebeuren, kwam men binnen schot van de **wetgeving inzake weldadigheid en armenzorg.**

Krachtens de Franse decreten was alléén **openbare** weldadigheid gemachtigd fundaties, schenkingen, aan de armen te beheren.

Onder het Hollands Bewind kwam een nieuw begrip : **« speciale beheerders ».**

De uitvoerende macht stond na 1830 voor de interpretatie van « de bestaande wetgeving ».

Vanaf 1830 blijft dit terrein : **schenkingen,** een toneel bij uitstek van aanhoudende **clerico-liberale** twist waarbij behalve de kloosters en alle vrije onderwijsinrichtingen ook de kerkfabrieken betrokken waren.

De ganse twist rond de weldadighedisinstellingen kon niet verhinderen dat het **« vrij initiatief »** steeds goed door de weldoeners werd bedacht. Alleen diende dit allemaal in een klimaat van wetsontduiking te gebeuren en waren schandalen gemakkelijk uit te lokken. Veel hing af van de bewoordingen waarin het testament werd opgesteld. Maar ook dan nog konden eventueel ontgoochelde familieleden erop rekenen bij de liberale pers en magistratuur steun te vinden voor hun al dan niet gewettigde protesten. « Tiendenheffing » en « Dodehand » werden leidmotieven in de anticlericale pers en vonden des te meer gehoor doordat de transacties inderdaad dikwijls in duistere omstandigheden dienden te verlopen. Zie bv. de correspondentie tussen Mgr. Delebecque en de deken van Ronse : « Je m'empresse de vous charger de dire à Mlle S. que je me souviendrai d'elle dans mes prières et que les 5.000 F déposés ici seront employés conformément à ses intentions. Cependant, je dois vous faire observer Mr. le Doyen, que ce n'est pas seulement déposé ici, mais aliéné pour toute sûreté de conscience, mais je me suis engagé à payer à Mlle les intérêts à 4 % sa vie durant, et à employer après son décès le capital conformément à ses intentions, qui sont, du moins pour 3.000 F, l'hospice des orphelins. Si Mlle S. pouvait encore faire un testament par lequel elle institue pour son légataire universel une personne de confiance, par exemple Mr. Baetens, curé de Vinkt, on aurait moins à craindre de ses héritiers. La déclaration de succession ne devrait comprendre que ce qui se trouverait à la mortuaire, le reste étant aliéné pendant la vie de la défunte. En tout cas, il faut soigner pour enlever tous les papiers, notes, lettres de Mlle avant

sa mort, car il pourrait s'y trouver des pièces compromettantes, surtout des lettres de Mr. Baetens. »

Bruidsschat.

Voor sommige zustercongregaties was een niet te versmaden bron de bruidsschat, die iedere novice verondersteld was bij haar intrede mee te brengen, en de eventuele erfenissen. De bruidsschat kan als tegenhanger van de clericale titel beschouwd worden. De zustercongregaties van diocesaan recht waren volgens de levensregel van Delebecque verplicht van de postulanten een bruidsschat van minstens 1000 gulden te vragen, die na professie, d.w,z. na een of twee jaar, eigendom van de congregatie werd. Deze som kon na de professie nooit meer terugeist worden. Alle eigendom op naam van de nieuwe zuster, en alle erfenissen die haar eventueel nog ten deel zouden vallen, komen eveneens in de kas van de congregatie terecht. Indien de zuster er achteraf zou aan denken de gemeenschap te verlaten, krijgt ze nog 50 F., « wereldlijke klederen » en alle onroerende goederen die op haar naam zouden staan.

Men kon van de bruidsschat ontslagen worden indien kon verwacht dat de postulante deze som door bijzondere bekwaamheden of diensten later aan de gemeenschap zou vergelden.

G. BESLUIT.

Het religieus personeel vormde de « **sainte milice** » die het de Kerk moest mogelijk maken haar leidersrol die ze tot vóór de Franse revolutie op het vlak van onderwijs en ziekenzorg speelde, te heroveren.

Er was vooreerst het « primum vivere » het nodige geld. De aanvankelijk zwakke financiële situatie van de beginnende orden en congregaties drukte zwaar op hun interne evolutie.

Kwam het geld toch, dan waren bepaalde aspecten beïnvloedbaar door politieke conjunctuur. Anderzijds bleef het voor vele orden en congregaties moeilijk om zich niet blind te staren op het materiële aspect van hun onderneming. Het feit dat sommige religieuzen hun instituut op de eerste plaats als een middel tot persoonlijke sociale promotie beschouwden (deels gevolg van het recruteringsveld van de religieuzen), met daarnaast de grootheidswaan van sommige oversten, de onderlinge concurrentie binnen en tussen sommige congregaties, en het verloren gaan van de oorspronkelijke inspiratie van de stichter, eenmaal die van het toneel verdwenen, wijzen in die richting.

Om daartegen het hoofd te bieden gaan orden en congregaties, naarmate de eeuw vordert, een steeds meer wereldafwijzende koers

volgen. Heel deze orientatie van religieuze begeleiding der geestelijken berustte op de vooronderstelling dat een bepaalde godsdienstbeleving slechts binnen bepaalde materiële en mentale omstandigheden kans op overleven had.

Vorming en controle van de seculiere geestelijkheid.

Diocesane seminaries waren moeilijk leefbaar wegens de concurrentie van de theologische faculteiten van Leuven en Douai. De voorbije revoluties hadden weinig plaats gelaten voor de uitbouw van een stevig middelbaar onderwijs en de opleiding van bekwame professoren.

Navorming en begeleiding van de priesters geschiedde vanaf 1838 door « **conferenties** » en de deken is verplicht de absenties op te nemen en aan de bisschop door te geven. Ook werden **« concursus »** en **« examens »** ingericht, de **« retraite »** had naast het bevorderen van het persoonlijk gebedsleven, ook een disciplinaire bedoeling.

In 1836 werden jaarlijks **« pastoorskapittels »** ingericht om de kerkelijke discipline en de uniformisering van de pastorale praktijk te bevorderen. Deze gelegenheid werd te baat genomen tot mondelinge instructies b.v. betreffende de politiek, alsook voor wie moet gestemd worden.

De toestand van de talloze zieken- en pensioenkassen, verzekeringen en coöperatieven, de **sociale werken** waarvan boekhouding en leiding bij de geestelijkheid berustten worden gevolgd. De politieke bemoeiïngen van de pastoor maken een essentieel uit van zijn pastorale activiteit en vormen zelfs een criterium voor zijn promotie of afstelling.

Indien de Kerk een goddelijke zending heeft, dan blijft het zo dat ze die langs menselijke materiële weg moet volbrengen. Een nauwgezetter toezicht op de clerus wordt uitgeoefend door de parochialen zelf. Het zijn leden van de plaatselijke adel of voormannen van het politieke leven die gemakkelijkst naar de pen grijpen om zich bij het bisdom te beklagen over doen en laten van hun herders. Zo wordt Mgr. Stillemans door Woeste gedwongen om disciplinaire maatregelen te nemen tegen Daens. Zo vraagt Vilain IIII, burgemeester van Bazel de pastoor van standplaats te veranderen omdat hij kritiek had uitgebracht over zijn beheer.

Naast de clericale titel voorzag het canoniek recht het **« beneficium ».** Binnen het beneficium onderscheidt men : 1) patrimoniale goederen, verworven door erfenis, donatie, aankoop, enz., waarover de priester naar willekeur kan beschikken; 2) de quasi-patrimoniale

goederen, verworven door de uitoefening van het kerkelijk ambt, zoals preekhonoraria en casualia, de opbrengst van die goederen (rentes, pachten, e.d.) en 3 de zuiver kerkelijke goederen, waaronder de staatsbezoldiging wordt begrepen. Mishonoraria en casualia zijn getarifieerd en dienen volgens welbepaalde voorschriften verdeeld te worden tussen de pastoor, de kerkbedienaren en de kerkfabriek. Door het feit dat de clerus een staats- en gemeentebezoldiging geniet, is de bestaanszekerheid van de seculiere geestelijkheid in sterke mate van de wereldlijke macht afhankelijk. Vergeten we niet dat vele decennia langs de Vlaamse clerus bestuurd werd door vreemde, aristocratische bisschoppen, waarvan het merendeel het Nederlands onkundig was de Lobkowitz in de 18de, Fallot de Beaumont en de Broglie in de 19de eeuw. Ze komen en ze gaan, samen met de bezetters die hen benoemden.

Oprichting van parochies en benoeming van het personeel.

Ook hier moet men constateren dat aan de godsdienstvrijheid in België belangrijke materiële beperkingen werden gesteld. Wilde de Kerk de noodzakelijke parochiale infrastructuur uitbouwen dan diende ze zich de medewerking van de Staat of van het geld te verzekeren.

Het onderwijs.

Vóór 1842 bestond zo goed als geen staatscontrole op het onderwijs en het initiatief werd vrijwel volledig aan de niet-officiele sector overgelaten. De onderwijsvrijheid werd als een der belangrijkste verworvenheden van de revolutie beschouwd en iedere staatstussenkomst werd als een inbreuk op de grondwettelijk gewaarborgde vrijheden gezien. In de praktijk betekende dit dat zowat het ganse lagere en secundair onderwijs onder kerkelijk toezicht stond.

In 1845 was er nog geen sprake van gemeentelijke bewaarscholen, maar in 1875 werd 24 % van de kleintjes bij gemeentelijke instellingen in bewaring gegeven en slechts 32 % bij de vrije instellingen. De overige kwamen in gesubsidieerde scholen terecht. Enkel op het domein van het meisjesonderwijs, de scholen voor volwassenen en de werkscholen dat het kerkelijk monopolie zo goed als onaangetast was gebleven.

Eenmaal de nieuwe wet op het lager onderwijs gestemd, restte het episcopaat maar één uitweg : de **heilige schooloorlog** : 1879-1884. Eenmaal het kerkvolk aan de invloed van het kerkapparaat onttrokken was, is het verloren voor de godsdienst.

De periode 1884-1914 kende het clericaal regime.

De Volksmissies.

De volksmissie werd op het provinciaal Concilie van Mechelen in 1570 aanbevolen als een efficiente apostolaatsmethode tegen de nasleep.

Onder de Restauratie nam deze apostolaatsbeweging een enorme uitbreiding.

Gedurende het Hollands bewind waren dergelijke predikaties bij ons verboden.

Na de Belgische onafhankelijkheid ontstaat de heropleving. De ganse predikatie was gericht op de angst van de gelovige voor rampen, tegenslagen, dood en eventueel de hel. De Kerk heeft het monopolie van de structurele beïnvloeding van de massa en van de kanalisatie en bevrediging van sommige behoeften van die massa.

Het verenigingsleven.

Deze ganse fase van uitbouw van kerkelijk verenigingsleven blijkt beheerst door de verruiming van het stemrecht in 1893. Vanuit dezelfde tijd dateert wat men genoemd heeft de **katholieke democratie** of **katholieke arbeidersbeweging.** Tot in de kleinste uithoeken van het bisdom komen **confessionele belangengroeperingen.**

De sterke gebondenheid tussen Kerk en conservatieve burgerij komt duidelijk in het licht en is oorzaak van het relatieve succes én van de gedeeltelijke mislukking van de ganse operatie waarbij het belangrijkste deel van de stedelijke arbeiders definitief van de Kerk zal vervreemden.

Dr. G. VANDENBERGHE

De Volksmissie.

De volksmissie werd op het provinciaal Concilie van Mechelen in 1870 aanbevolen als een efficiënte apostolaatsmethode tegen de [illegible].

Onder de Restauratie nam deze apostolaatsmethode een enorme uitbreiding.

Gedurende het Hollands bewind waren de [illegible] bij ons verboden.

Na de Belgische onafhankelijkheid ontstaat de [illegible]. De gehele prediking was gericht op de angst van de gelovige voor zonden, tegenslagen, dood en eventueel de hel. De Kerk heeft het monopolie van de structurele beïnvloeding van de massa en van de kanalisatie en bevrediging van sommige behoeften van die massa.

Het verenigingsleven.

Deze ganse fase van uitbouw van kerkelijk verenigingsleven wordt beheerst door de verruiming van het stemrecht in 1893. Vanuit dezelfde tijd dateert wat men genoemd heeft de katholieke democratie of katholieke arbeidersbeweging. Tot in de kleinste uithoeken van het bisdom komen confessionele belangengroeperingen.

De sterke gebondenheid tussen Kerk en conservatieve burgerij komt duidelijk in het licht en is oorzaak van het relatieve succes en van de gedeeltelijke mislukking van de gehele [illegible] waarbij het belangrijkste deel van de stedelijke arbeiders [illegible] van de Kerk zal vervreemden.

Dr. G. VANDENBERGHE

VIERDE CONGRES VAN DE FEDERATION EUROPEENNE DES ASSOCIATIONS MEDICALES CATHOLIQUES F. E. A. M. C.

Brussel, 14 - 17 mei 1980

Aan de Bestuursleden der Geneesheren Verenigingen gaffilieerd aan de F.E.A.M.C.

Het Congres heeft plaats te Brussel op 14, 15 en 16 mei 1980.

Algemeen thema : « KATHOLIEKE GENEESHEER HEDENDAAGS ».

PROGRAMMA :

Woensdag 14 mei

Omstreeks 17 u : Geconcelebreerde Eucharistieviering - Opening van het congres en receptie, aangeboden in het Stadhuis van Brussel.

Donderdag 15 mei : (O.L.H.H.).

's Morgens : Eerste zitting van het Congres : Betekenis van de Mens

a) Kristene

b) Niet gelovige.

E.P. RIQUET, s.j. heeft aanvaard het eerste deel van het onderwerp te behandelen.

's Namiddags : Tweede zitting : Rechten van de mens op zijn leven en op zijn dood.

Vrijdag 16 mei :

's Morgens : Derde zitting : Houding van de Geneesteer ten overstaan van wettelijke dwang.

's Namiddags : Vierde zitting : Plichten van onthaal en hulp.

's Avonds : Diner in het Hotel Metropole (per inschrijving).

Simultane vertaling van de vier zittingen in Duits, Engels, Frans, Italiaans en Nederlands. Iedere zitting wordt gevolgd door een bespreking.

Op donderdag- en vrijdagnamiddag is er lunchmogelijkheid ter plaatse.

De vergaderingen van het Congres zullen plaatsvinden in het Heizel Paleis.

Kosteloos busvervoer wordt voorzien op donderdag en vrijdagmorgen vanuit de hotels, 's avonds naar de hotels.

Inschrijvingsrecht op het Congres : 2.000 B.F. Deelnemers welke vóór 1 februari 1980 inschrijven, betalen 1.200 B.F. - Voor vergezellenden 500 B.F.

Op zaterdag 17 mei is een bezoek aan Gent en Brugge geprogrammeerd, met terugkomst te Brussel omstreeks 18 uur.

Gelieve deze inlichtingen zo spoedig mogelijk ter kennis van uw leden te brengen.

Begin september ontvangt U een gedetailleerd programma met de hotelprijzen.

Ondergetekende blijft ter uwer beschikking voor alle inlichtingen.

Dr. de GHELDERE - Zeedijk 816. 8300 Knokke - Tel. 050/60.79.01